

Papp Klára

Erdélyi arisztokrata nők bécsi utazásai a kultúra iránti érdeklődés szempontjából

Az elmúlt években módom volt néhány erdélyi arisztokrata család (Csáky, Jósika, Bánffy) 18. század második felére és a 19. század első felére vonatkozó levelezését áttekinteni. A vizsgált családtagok közötti levelezések alapvetően a hétköznapi változásairól – gyermekek betegsége, vásárlások, a gazdálkodás ügyes-bajos problémái – tudósítottak, ám azoknak részét képezték a mindennapok élményei, a kultúra iránti érdeklődés is. A levelek mindig kitértek a családtagok utazásaira, amelyek Kolozsvár és az erdélyi birtokközpontok között gyakran megtörténtek, a vendégségekre – névnapok, karácsony, kártyapartik és társasági összejövetelek¹ –, a színházlátogatásokra² is. A családtagok levelezésének fontos részét képezik a külföldi utazásokról beszámoló tudósítások, s ilyenek korszakunkban a tanult arisztokrata nők tollából – ahogyan tanulmányunk alapanyaga ezt bizonyíthatja – is szép számmal születtek.

Az erdélyiek számára a fejedelmek udvarába meghívott tudósok és művészek, különösen Báthori István lengyel királysága idején az általa Itáliába, Rómába küldött katolikus ifjak, majd az európai városokban tanult erdélyi protestáns diákok közvetítették a szellemi változásokat, vagy a néhány főúri utazó, fejedelmi diplomata hozott híreket a tudomány eredményeiről, az eltérő európai szokásokról, a művészeti, kulturális újdonságokról.

A császárváros, Bécs elsősorban a 17. század végétől, a Gubernium létrejötte után válhatott a nemesi-hivatalnok réteg családjai számára hosszabb-rövidebb időre tartózkodási helyé, vagy a Habsburg uralkodók által rangemelésben részesített arisztokraták számára a családi birtok- és adományozási ügyekben az utazások célpontjává. Amikor a 18. században a Habsburg-udvar igyekezett saját tapasztalata alapján, a hivatali teendők során szerzett kapcsolatokra építve kiválasztani az erdélyi főkormányiszerv vezetőit, a bécsi tartózkodás különösen felértékelődött. A nők feleségként, leányként vagy özvegyasszonyként kerültek Bécsbe vagy más európai városokba,

Papp Klára (1952) – történész, professor emerita, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, papp.klara@arts.unideb.hu

¹ 1818-ban Bethlen Rozália úgy látta, hogy *jó társaság* gyűlik össze nála Kolozsváron, ahol a beszélgetések kapnak nagy szerepet: „a szebeniek nagy társaságokba töltik idejüket, a miénk kicsiny számból álló!... 6 óra tájba összegyűl a tudós társaság vagy nálam, vagy Sze[kely] Ádámnál, vagy Sze[kely] Daninál, de többnyire nálam. Akkor vészek Prelectátiokat Ádámnétól, Danitól, Redey Laczitól, azért mostan az olvasásról alkalmasint lemondattam, nem lévén miért szemeimet rontsam, mert füleimnek elég dolga van!” Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára a ROL KmIfg kezelésében, a Jósika család hitbizományi levéltára (továbbiakban Jósika hitb. It.) No. 414. Bethlen Rozália levele Jósika Jánoshoz Kolozsvárról 1818. november 7-én.

² Jósika Borbála a brassói magyar és német színházzal dicsekedett anyjának, mondván, hogy Kolozsvárnak csak magyar társulata van. Jósika hitb. It. No. 147. Jósika Borbála levele Teleky Mária-Jozefának Kolozsvárra 1814. június 3-án. A kolozsvári színházi előadásokról további leírás Dériné emlékezései 2. books.google.hu/books?id=p2i5CwAAQBAJ&pg=PT84&dq=PT84&dq=jósika+jánosné&source=bl&ots=JJIAgVh&sig=5

ahol többnyire feladataik mellett válhattak a társasági élet részesévé, s lehettek a kultúra, a tudomány vagy a politika iránt érdeklődő személyiségekké.

Az erdélyi ághoz tartozó gróf Csáky Zsigmond (1696–1735) Kata nevű lánya első házassága idején (1742?–1747) férjével hosszabb időt töltött Bécsben.³ A szintén a fővárosba utazó naplóíró, Székely László családjával – feleségének, Bánffy Katának bátyjával, gróf Bánffy Dénessel – közös szálláson lakott, ahogyan maga írta: „egjütt tartottunk asztalt magunk szákátsunkkal főztünk”. Székely a páholyába többször meghívta Bornemissza Jánosnét (kinek férje éppen ez idő alatt lett Generál Major, azaz vezérőrnagy), aki a hintáját is vagy két hónapig fizetség nélkül használta.⁴ Az ötvenes években konvertált, pompakedvelő Bánffy Dénessel *Csáky Kata* még második házassága idején is jó viszonyban volt, sűrűn váltottak leveleket, s kértek egymástól magánéleti bajaikban is hasznos tanácsokat.⁵ A császárváros élete nyilván hatással volt a grófnőre, ahol németül is megtanulhatott – írásban azonban maradtak hiányosságai, mert később is többször keresett németül írni is jól tudó titkárt magának –, s ahol a rokonok, ismerősök fogadása mellett maga is részt vett a társasági életben, s bejutott az udvarba is. Az utóbbi kezdetben némi nehézségbe ütközött, mivel Gyulaffi László, Erdély udvari kancellárja nem adott neki se „... Testimoniálist az Urára nézve”, pedig ahogyan Székely megjegyezte, az katolikus volt.

Csáky Kata második házassága idején (1749–1781) többször is megjárta lányával, Rozáliával Bécsbet, részint, hogy befolyása alapján – a császárné csillagkeresztes dámája volt – bizonyos családi ügyeket intézzen az udvarnál, részint, hogy leányát a rokonság köreibbe bevezesse. Kelemen Lajos is úgy látta, hogy Rozália: „Bécsben nevelkedett, széles látókörű, nagy műveltségű leány”, aki kedvelte az irodalmat, zenét és a színházat.⁶ Nyilvánvalóan sokszor megfordultak Bethlen Gábor bécsi palotájában, de a levelek szerint lakást is béreltek, 1769-ben pl. 60 forintért egy négyszobás lakrészt a halpiacnál, a Szentháromság-templom közelében.⁷ Rozáliával együtt láttak német Comédiát, amelyről Csáky grófnő fontosnak vélte leírni, hogy „most mindennap híresedik”, s tőle tudjuk, hogy már másodjára nézték meg a „gyönyörűséges” baletteket is.⁸

Bethlen Miklós válaszelevele szerint lányuk, Rozália Bécsben festeni tanult, s az apja a Guberniumban másoknak is megmutatta a neki elküldött alkotásokat. Hiányolta azonban, hogy „de bár az musikában is mennyire ment, tudósítottál volna. Attól tartok, hogy sokhoz fog, edgyiket sem tanulja meg, fundamentaliter”.

³ Csáky Kata 1742-ben már bizonyosan férjnél volt, mert nagybátyja, Csáky Imre halálakor azt írták róla, hogy Itáliában tartózkodik a férjével együtt. Jósika hitb. It. No. 660.

⁴ 1743 decemberében és 1744-ben jegyezte fel az eseményeket a naplóíró, akinek Bánffy Dénes húga volt a felesége. Székely László: *Bétsi utazásomról*. Kísérő tanulmánnyal közreadja Németh S. Katalin, Szeged 1989. 19. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 24.) Bornemisza János, ifj. báró (1708–1747) vezérőrnagy, később maga is generálisnak írta.

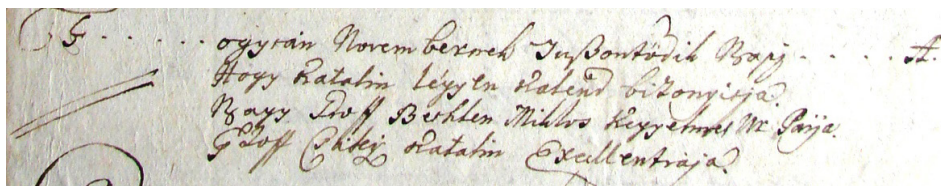
⁵ Bánffy Dénes pl. 1769 áprilisában, Bécsbe is átrándult Pozsonyból, hogy a grófnét meglátogassa. Csáky Kata levele Bethlen Miklósnak 1769. április 12., Bécs. Jósika hitb. It. No. 661. 57–58.

⁶ Kelemen Lajos: A csákgorbói kastély. In: uő: *Művészettörténeti tanulmányok. II.* Buk. 1984. 218.

⁷ Csáky Kata levele Bethlen Miklósnak 1769. április 12., Bécs. Jósika hitb. It. No. 661. 57–58. Csáky Kata második férjének, Bethlen Miklósnak a bátyja, Bethlen Gábor gróf, udvari kancellár volt a fővárosban, majd velencei követ lett. Felesége Khevenhüller Josefa, Ludwig Andeas Khevenhüller herceg, hadvezér lánya.

⁸ Jósika hitb. It. No. 661. Csáky Kata 1769. április 12-én írott levele. Április 25-én a sok kiadásra panaszkodott. Bécsben a *Hoftheater* (udvari színház), a *Hofburgtheater* (udvari várszínház) mellett 1747-től Schönbrunnban is működött színház, a *Schlosstheater*. Walter Pohl és Karl Vocelka: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia születése*. Bp. 1995. 345. A Hofburgtheater alapítója Mária Terézia volt, 1741-ben „Theater an der Burg” néven hozta létre. Vajda György Mihály: *Keletre nyílik Bécs kapuja*. Bp. 1994. 16.

Csáky Kátának második házassága idején, 1772 körül írt névnapki köszöntőt a csak monogramját feltüntető rejtélyes C I, „legkisebb szolgája”, aki a vers sorkezdo és végző betűiből az ünnepelt nevét rakta ki: gróf Csáky Katalin.⁹ A verses köszöntés utalt arra, hogy környezete tudta a grófnőről, hogy olvasott, érdeklődő, s maga is tudja értékelni a hozzáírott verset.

Csáky Kata névnapki köszöntése

Bánffy Dénes felesége, a református *Barcsai Ágnes* bécsi utazása egyedül lánya elrablásához és elhurcolásához kapcsolódott, amelynek a katolikus Csáky Kata grófnő és családja is részese volt, sőt a gyermeket egy ideig Bethlen Miklós küüllővári kastélyában tartották fogva.¹⁰ Az 1767. augusztus 15-én küldött levél szerint Barcsai Ágnesnek sikerült Mária Teréziánál eljárni a lánya, Ágnes érdekében, amely, úgy tűnt, reményekre jogosította fel. A városból azonban más politikai vagy kulturális esemény nem érdekelt. Ahogy lányának írta: „Az én Istenem ugyanis megszentelte Felső Asszonyunknak Szívét, hogy engemet nemcsak igen nagy kegyelmességgel fogadott, hanem nekem királyi kegyelmessége szerént megígére, hogy késedelem nélkül felhozat, és eszerént a mi Jó Istenünk ismét egymás ölelgetésével nemsokára meg áld. ... A mátkád is tiszta szeretettel köszönt és éjjel nappal nyughatatlankodik éretted...”¹¹ A gyermeke érdekében vállalt fontos küldetést azonban nem tudta sikeresen teljesíteni, hiszen az apa által eltervelt vallásváltást nem tudta megakadályozni, s lánya házassága sem az ő tervei szerint történt, aki végül a katolikus Eszterházy János gróf felesége lett.

Bethlen Rozália életében sokszor járt Bécsben, különösen szeretett ott tartózkodni, s bécsi kapcsolatai sokáig megmaradtak. Bizonyára a bécsi tartózkodásai teremtettek lehetőséget – még 1776, „mátkás menyasszonysága” előtt¹² – arra, hogy a testőrirő Barcsay Ábrahámmal megismerkedjen, vele többször is találkozzon, levelezzen.¹³ Rozália megőrizte Orczy Lőrinc versét, amelyet az Barcsay Ábrahámnak írt, benne olyan sorokkal, amely Rozália sorsára emlékeztetnek:

⁹ Jósika hitb. It. No. 660. „Méltóságos Gróf Regius Thesaurarius Bethleni Bethlen Miklós Úr eő Excellentiája Élete Mlgos Párjának Nagy Mlgu Született Gróf Keresztszegi Csáky Katalin Asszony eő Excellentiájának Szent Keresztségi Neve Napjának alázatos Tiszteletére s Idvezlésére készített méltatlan ritmusak, melyeket nagy alázatossággal Excellentiádnak Leg kisebb szolgája de vote ajánl.”

¹⁰ Csáky Kata szerepéről Papp Klára: „csak az nagy Correspondentia foly köztünk...” – Csáky Kata levelek a Bánffy levéltárból. *Új Nézőpont* VI. évf. 2019/3. 67–68.

¹¹ Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára a ROL KmIg kezelésében, a gróf Bánffy család levéltára (továbbiakban Bánffy család It.) No. 1188.

¹² Bánffy Dénes levele 1776. szeptember 25-én, Kolozsvárról Csáky Katához, amelyben a mátkasághoz gratulált. Fond Jósika, No. 661.

¹³ Barcsay leveleiben az 1770-es évek második felétől az 1780-as évek közepéig gyakran fordul elő a Semiramis név, s az is kiderül, hogy ezen idő alatt nemcsak leveleztek, hanem többször találkoztak is egymással. Egyed Emese:

...Én is butsut vettem a szőke Dunától
 Repülvén Kassának romlat bátyjához
 Szomorú Szépeknek gyászos hajlékához
 Ott láttam könyvek közt olvadó szűveket
 Kínos zokogásba hervadó szemeket
 Nem győztem halgatni sűrű panaszokat
 Mars ellen menyekben botsátott átkokat...¹⁴

A bécsi utazások célkitűzései azonban élete során jelentősen változtak. 1785 után, amikor férje visszaköltözött a Felvidékre, s ő maga pedig lépéseket tett a különválásra, a gyermekek érdekeinek védelme, a birtokok megőrzése vált meghatározóvá.¹⁵

1789. február 24-én ezt írta Bécs szeretetéről Bánffy Györgynek: „... különleges varázsa van annak, ha visszatérhetünk arra ahelyre, ahol fiatal korunkat tölthettük, és ahol együtt élhetünk azokkal, akikkel ebben a boldog korban alakultak ki barátságaink”.¹⁶

Egy 1812-ben írott levelében visszatért Bécs értékeire, amelyek nem változtak a számára: „Nem a diplomáciai testület miatt fogtam bele a bécsi utazásba, sem a fővárosban való kellemes időtöltés miatt, mely valamikor annyira elbűvölt, hanem a sorscsapásaim miatt [férje, Wass Sámuel halála], melyek mindenüvé követnek, de mégis reménykedem, hogy azok csökkenni fognak a helyváltoztatással. Íme, itt vagyok egy olyan helyen, ahol minden megváltozott úgy, mint a szívem. A régi ismerőseim közül szinte senki sincs már itt. *Hogy új időtöltést találjak*, csak 8 napja vagyok itt, *leginkább a színházba jártam és a sétányokra*, mivel a szálláshelyem szememnek és fülemnek ad elég szórakoztató dolgot, lévén az a Kolmar Strassén, az első emeleten”.¹⁷

Bethlen Rozália és a felvidéki Csáky-ághoz tartozó Csáky János házasságából két gyermek érte meg a felnőttkort: Csáky József és Rozália. Csáky József gróf Rhédey Teréziát, néhai Rhédey Mihály és az 1807-ben elhunyt Bánffy Terézia egyik lányát (1794–1845) vette feleségül. Házuk Kolozsváron a Csákyak palotája mellett, a későbbi Jókai utca sarkán állott, ahol anyja, Bánffy Terézia építtetett az emeletre báltermet (1777–1778), majd ő engedte meg ott 1792-ben színházi előadás tartását. A lány, anyja halála után¹⁸ a nagyapja, Bánffy György gyámsága alatt¹⁹ nevelkedett, s 1813-ban kötött házasságot Csáky Józseffel.

Csáky Rozália 1802-ben férjhez ment Jósika János báróhoz, aki a fő kormányzó elnöke s Erdély első embere lett, így lehetőségei is jelentősen megnövekedtek. Rozália környezete által is elismerten, sőt irigylésre méltóan szépen beszélt és írt magyarul, de németül, franciául is levelezett. 1832-ben a Honderú későbbi szerkesztője, a fiatal Petrichevich Horváth Lázár dicsérte Bécsből, mennyire meglepte levelének „tisztza, minden saláktól mentes virágzó magyarsága”, s

Mennyei Barátom! Barcsay Ábrahám levelei Orczy Lőrinchez (1771–1789). Kvár 2001. 168–213. (Erdélyi Tudományos Füzetek 236.)

¹⁴ Bethlen Rozália Csáky Jánoshoz ment férjhez, s a Csákyaknak Kassán volt palotájuk, ahol a Szendrőn házat tartó fiatalasszony gyakran megfordult.

¹⁵ Csáky Kata levele lányához Nagymásról, 1785. október 30.

¹⁶ Bánffy család It. No. 1224. Bethlen Rozália levele Bánffy Györgyhez Bécsből 1789. február 24-én.

¹⁷ Jósika hitb. It. No. 551. Bethlen Rozália levele Bánffy Györgyhez Bécsből 1812. augusztus 3-án.

¹⁸ Rhédei Terézia anyja 16 évet özvegységben élt, halála után nagyapja vette gyámsága alá.

¹⁹ Bánffy György 1772-től guberniumi tanácsos, 1776-tól kincstartó, alkancellár, 1787-től haláláig gubernátor. Az ő hivatali ideje alatt, 1790-ben helyezték át a gubernium székhelyét Szebenből Kolozsvárra.

hozzátette: „mindhármunknál jobban ír magyarul (nagy szó!) Erdélynek asszonya, s szégyenben takartuk orczáinkat, porral hintve bé fejünket – Kazinczy lelke mosolygva lebegett felettünk, s mintha mondta volna: im la szép példa, kövessétek...”²⁰ A grófnő szép, jó stílusban írt leveleinek magyar nyelvűsége életének erdélyi évtizedeire jellemző. Amikor férje halála (1843) után az 1840-es években egyre gyakrabban és hosszabban tartózkodott Bécsben, majd Salzburgban és ismét Bécsben, az ő írásaiban is megjelentek német szövegrészek, s hajdanvolt szép írásán is változtattak betegségei.²¹

A Jósika–Csáky házaspár pecsétje Csáky Rozália levelén²²

1814 nyarán a családból többen tartózkodtak Bécsben: ott volt Jósika János a feleségével, Csáky Rozáliával, az anyósa, Bethlen Rozália, s a franciák elleni háborúból visszatért katonatiszt, Kálnoky János és az elé érkező felesége, Jósika Borbála is, Lóri nevű lányával.²³ A város éppen a bécsi kongresszus heteit-hónapjait élte, államfők, diplomaták és arisztokraták gyülekezőhelyévé, fogadások, kulturális események helyszínévé, nyüzsgő-forrongó, naponta változó hangulatú központtá változott.

A Jósika János–Csáky Rozália házaspár részletesen tájékoztatta Jósika anyját, Teleki Mária-Jozefát benyomásaikról. Rozália szerint látnivaló volt bőven, „hogy egészen elkábul az ember belé, elég szép portékákat...[lát]ni de megvenni nem lehet, mert pénz nincs, csak úgy kell gyönyörködni benne”. Estére a Schönbrunnba voltak hivatalosak „ozsonyára”.²⁴ Folyamatosan a drágaságra panaszkodott anyósának: „... a szekér, a szállás és az öltözethez való kimondhatatlanul drágák, a mesterembereknek szörnyű sok a dolgok, úgyhogy lehetetlen valamit hamar megkapni tőlek. ... egy cifra magyar köntös belé kerül 1500 forintokba, a férjfiaknak pedig 3000

²⁰ Petrichevich Rozália fiával, Samuval és egy generális fiával, Auréllal olvasta az idézett levelet, mindhárman „szédülve itták a valóság nectárát”. Jósika hitb. It. No. 415. A válaszlevelet 1832. március 13-án, Bécsben keltezte. Petrichevich Horváth Lázár szerkesztette a Honderüt, amely 1843. január 7-én jelent meg először.

²¹ Jósika hitb. It. No. 408. és No. 417.

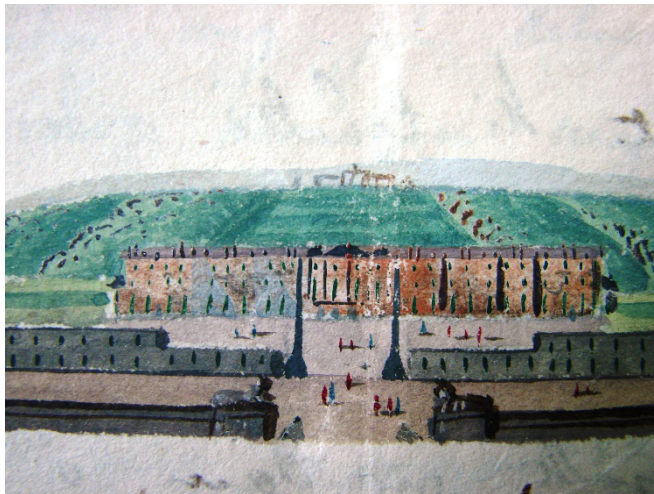
²² Uo. No. 147.

²³ Uo. No. 417. Csáky Rozália 1814. június 27-i levele szerint Bécsben „az Anyámat Samuval együtt frissen találtuk”.

²⁴ Jósika hitb. It. No. 147. Csáky Rozália levele Bécsből Teleki Mária-Jozefának 1814. július 27-én.

is, Jankónak egyet elkerülhetetlenül tsináltatni kell, pedig eleget halogatja”. Ezért aztán ő maga nem megy el a császárnéhoz, csak távolból nézi a ceremóniákat, viszont a vendégeskedésben részt vett, hiszen már Kolovratéknál, Barkóczyéknál, Nemes Ádámnál jártak.²⁵

Kálnoky még 1814. április 22-én történelmi eseményről írt anyósának: „Le téve már a világ Rettentője, megszűnt már Bonapartének fenyegető ereje. Még ugyan, mint hallatik, mind tsak Fontaneblau-ban tartzkodik, de nemsokára az Elba szigetére el fog költözködni. Épen Párisban voltam, midőn statuáját amaz híres oszlopról mellyen minden győzelmét értzben metzve láthatta az ember, le vették és kötélén az földre le eresztették. Nagy, valójában nagy és hirtelen változás tsak nem egynéhány napoknak el folyta alatt!”²⁶ 1814 augusztusában viszont már Bécsbe érkezett, ahonnan felesége, Biri írta meg az anyjának, hogy neki is tetszik a császárváros, mivel itt „szép házak vadnak”. Ők is jártak vendégségbe, a Práterben vacsoráztak, s rokonaikhoz hasonlóan a drágaságra panaszkodtak: „minden szörnyű drága, kivált az ezüst és az arany...”²⁷

Egy levélpapírra festett kép Schönbrunnról (Csáky Rozália leveléből)²⁸

Bánffy György (1746–1822) gubernátor – a Csáky Katával jó barátságban volt Bánffy Dénes fia – közel azonos időben két fiatalasszonytól is kapott leveleket: az egyik a lánya volt, Bánffy Josepha (?–1861), Raimund de Thurn-Valsassina und Hoffer gróf (1772–1835) felesége, a másik a menyé, idősebb fiának, az 1777-ben született Dénesnek a felesége, Bánffy Jeanette.²⁹ Josephine

²⁵ Jósika hitb. It. No. 141. 1814. június 27-én keltezett levél.

²⁶ Jósika hitb. It. No. 141. Kálnoky levele anyósához Franciaországból. (hely megjelölése nélkül)

²⁷ Jósika hit. It. No. 147. Jósika Borbála levele anyjához Teleky Mária-Jozefához augusztus 5-én. Kálnokyék még tovább is utaztak a férj édesanyjához: „Holnapután menjünk Brünben a Napamhoz?”

²⁸ Uo. No. 400. Csáky Rozália férjéhez küldött levele Bécsből 1829. augusztus 5-én.

²⁹ Bánffy Györgynek négy fia: Dénes (1777–1854), aki 1838-tól az 1707 óta lakatlan gyalui kastély felújítója volt, erdélyi fiatalok támogatója <http://www.gyalucastle.com/family2.html> (utolsó megtekintés 2021. 04. 05.), György (1772–1832), Ferenc (1780–1813), József (?–1858) és egy lánya, Jozefa (?–1861) született. <http://genealogy.euweb>

és Jeanette francia nyelvű levelei a Kolozsváron őrzött családi levéltárban is együtt szerepelnek, tartalmuk alapján azonban egyértelműen el lehet őket különíteni egymástól.

Bánffy Josepha levelezése módot adott egy téves születési adat korrigálására is, hiszen a családi leszármazási tábla szerint 1800-ban született, ám az első levél, amely apjához, Bánffy Györgyhez címezve ránk maradt, az 1794 áprilisából származik. Pozsonyban írták francia nyelven, egy zárdából, mivel a lány a tisztelendő anya jókívánságait is tolmácsolta.³⁰ A következő négy évben apja név- és születésnapjához kapcsolódóan írt leveleket, tehát egyértelmű, hogy taníttatás céljából került a pozsonyi klarisszákhoz. Egy, még 1794 decemberében küldött levélből kiderült, hogy tanítónője is volt, aki az 1795. április 19-i levél szerint „a kedves Marie-Louise”. Az udvarias fordulatok mellett, amelyeknek leírását bizonyára ellenőrizték, csak azt tudhatjuk meg a levelekből, hogy a lánynak hiányoztak a szülei és a testvérei, s hogy a rokonság (Perényi, Révay, Esterházy) nőtagjai időnként meglátogatták őt. A szokásos 1796. évi névnapi levélben már azt a kívánságát is leírta: „Azt szeretném, ha ön Bécsben telepedne le, vagy inkább itt.” Tudván, hogy apját érdekli a politika, az 1797. áprilisi névnapi köszöntőjében a napóleoni háború eseményeit idézte, bár a leíráshoz hozzáfűzte: „ön többet tud ezekről, mint én”. A leírás egyértelműen utalt rá, hogy ez esetben a katonai események közvetlenül hatottak a lány mindennapjaira: „A kegyetlen jelenlegi háború azzal az örömmel szolgált, hogy találkozhattam kedves Eszterházy nagybátyámmal, aki Pestre ment, és aki kislányát Révay bárónőnél hagyta. ... Azt óhajtom, és reméljük, hogy a béke hamarosan létrejön. Sok okból örülök ennek, és kecsegtet az a boldogság, hogy viszontláthatom kedves és jó szüleimet. Micsoda öröm ez számomra!”

Csáky Rozáliának egy 1800 augusztusában Jósika Jánoshoz – még mint szívének barátjához – írott leveléből tudjuk, hogy a családjuknál Almáson vendégeskedő Bethlen Gergely sokat beszélt nekik Thurnról: „nem szereti, és igen furcsa leírást tett felőle, úgy annyira, hogy már el sem hiszik, hogy nem irigyelni való szerencse, sőt inkább tsudálják, a Gubernátor hogy adhatta oda a Leányát”. A levélbeli beszámoló egyrészt valóban jelzi, hogy nem értették Bánffy szándékát a házassággal kapcsolatban, de mindenképpen azt is, hogy a házasságra még 1800 augusztusa előtt sor került.³¹ A genealógiába feltehetően a házasság évszáma kerülhetett, de a lány jóval korábban született.

Bánffy Josepha 1802. október elsején már házasasszonyként küldte levelét apjának Bécsből, miközben férjét előre küldte Gorice-ba, ahol Thurn grófnővel – az apja, Bánffy György által küldött pénzből – egy ház vásárlására kötött szerződést, amely a házaspár otthona lesz.³² A fiatalasszony egy bécsi látványosságra hívta fel a család figyelmét, amelyet még egy hónapig a császárvárosban tartózkodva, maga is megnéz majd: „A legérdekesebb hír Bécsben egy ünnepség, amit Őfelsége ma rendez Laxenburgban, a Hofburg védősáncainak bevételét látjuk majd, ez nagyon érdekes látványosság lesz a jó Dénesünk [testvére] számára, akit tiszta szívemből ölelek.” A fiatalasszony gyógyíttatta magát – ami az október 26-i levél szerint eredményes volt

cz/hung/banffy8.html (utolsó megtekintés 2021. 04. 05.) A férj családjáról tudjuk, hogy az 1572-ben birodalmi grófi címet szerzett IV. Raimund de Thurnig viszi vissza eredetét. <http://genealogy.euweb.cz/torre/torre9.html#R> (utolsó megtekintés: 2021. 04. 05.)

³⁰ Bánffy család lt. No. 1221. Valamennyi levél ebben a csomóban található.

³¹ Jósika hitb. lt. No. 400. Csáky Rozália levele Jósika Jánoshoz Almásról Dévára 1800. augusztus 18-án.

³² Bánffy család lt. No. 1221. 1802. október elsején Bécsből küldött levél.

– és színházba, vendégségbe járt, pl. a Konstantin nagyherceg tiszteletére rendezett lakomán is ott volt.³³

Végül 1802. október 29-én mégis Gorice-ből írt, ahol már voltak az öreg grófnál, apósánál egy vacsorán, s az anyósával viziteltek a püspöknél és másoknál is. A ház, amelyet apja támogatásával sikerült megszerezniük, „nagy, szép és jól van berendezve. Csak a szeretett szüleim nagy portréképei hiányoznak, mert nem tudom őket személyesen látni”.

Bánffy György lányának levelei tehát egy franciául elég hibásan író, tanult, a szüleihez erősen ragaszkodó, de a közelet iránt viszonylag kevésbé érdeklődő tisztfeleséget mutatnak számunkra.

Az asszony az 1810-es években Kolozsváron élt, többször megfordult Jósika János házában is, ahol 1817 novemberében egy közös kártyázásnál „Thurné Poltzal klavirozott”, de ezen az összejövetelen ott volt Bánffy Jeanette is, aki a vizát is jóízűen elfogyasztotta.³⁴ 1826-ban azonban Jósika Samu már azt látta, hogy Thurnné Bécsben az urát apelláltatta, „csaknem sírva panaszkolta, hogy miatta hagyta el hazáját”, amiért igazán sajnálatra méltónak találta.³⁵

A bécsi Pálffy-palota a Josefstadt 6. alatt

Bánffy Jeanette Bánffy György gubernátor fiának, Dénesnek a felesége volt. Bécsből és a férjével való európai utazásuk helyszíneiről (München, Augsburg, Nancy, Párizs) küldte leveleit

³³ Az 1802. október 12-i levélben az esőért tartott bécsi körmenetekre hívta fel a figyelmet, május óta olyan száraz volt az időjárás, hogy „a malmok feleslegessé válnak, a szegény emberek számára sok következménye lesz ennek, félni lehet az éhínségtől, a pusztulástól, de bizom Istenben, hogy nem hagy minket elpusztulni”.

³⁴ Jósika hitb. It. 400. Csáky Rozália levele Jósika Jánoshoz Kolozsvárról 1817. november 28-án. A kártyázásnál ott volt Bethlen Rozália, a két Bánffy, Jeanette, Thurnné, Esterházy Dénes.

³⁵ Uo. Jósika Samu levele apjához Bécsből 1826. július 13-án.

1816–1821 között. Bécsben férjével együtt csak néhány napot töltöttek – az útlevelek érvényesítése miatt több mint egy hetet –, ahol vendégeskedtek, megismerkedtek Teleki kancellárral, Révayné asszonnyal, akivel apósáról beszélgettek, vagy vásároltak, színházba jártak. Ez utóbbiról bővebb feljegyzése is maradt: „Eszterházy nagybácsi, akinél már kétszer ebédeltünk, gyakran kölcsönzi nekünk a páholyát, és már sok kellemes percet töltöttünk színházban. Tegnap láttunk egy bájos orosz baletet bécsi módra. Csak kaszárnnyák szerepelnek benne, s mivel az előadás oroszul folyik, mindenki az országra jellemző öltözékben van”.³⁶

Az augsburgi levél különösen érdekes, mivel ott egy vasárnapi napon álltak meg, s egy prédikációt is meghallgattak a templomban. A városban, amelyet csodásnak tartott, a „mi evangélikus Rómánkban” a püspöki palotában megcsodálták az augsburgi kátét is. Stuttgartban a királyi várat nézték meg, Strassburgban pedig látták Maréchal de Saxe (Száz Móric) emlékművét. Nancyban a kocsijukat ostromló koldusok látványáról számolt be, megjegyezve, hogy „a király, amit lehet, megtesz értük”, de Jeanette szerint így sem lehet elérni, hogy „kikerüljenek a szegénységükből”. Párizs első látásra nem különösebben nyerte meg a tetszését, Strassburgot szebbnek találta.³⁷

A házaspár közös pecsétje Bánffy Jeanette levelén

1821-ben hosszabb időt – több hónapot – töltöttek Bécsben, ahol nagy társasági életet éltek. Február 6-án pl. egy lengyel ismerőse, egy bizonyos Rzewuska grófnő álarcos báljáról írt részletesen, ahol Bánffy Dénes egy török törpének, a rokonszenves lengyel grófnő pedig bajuszos török férfinak öltözött. Golovszky gróf orosz miniszter estélyéről – ahol hajnalig mulattak – még azt is megtudjuk, hogy a Pálffy-palotában tartották, ahol egy szép koncertet hallgattak, s a a tizasztalos étkezést, a „szupét” az első emeleti színházteremben tartották.³⁸ Az 1821. június 22-én küldött

³⁶ Bánffy cs. lt. No. 1221. Bánffy Jeanette levele Bécsből Bánffy Györgynek 1816. június 28-án. A darab címét is közli, de az írást nem lehet kiolvasni.

³⁷ Uo. a levél augusztus 10-én kelt é. n. 1816. június 28-án még Bécsből írt, feltehetően onnan utaztak tovább.

³⁸ Uo. A 2. emeleten táncoltak. Gyakran felkereste őket Csáky gróf – feltehetően Csáky József, Rhédey Terézia férje – is, aki szintén itt töltött két hetet. A Pálffy-palota Nagy Iván szerint a majorátus része volt, ezért feltehetően erdélyi Pálffy József herceg (1764–1827), császári-királyi kamarás és valóságos belső titkos tanácsos, udvari magyar

levélből részint arról informálta „apját”, hogy a férje az előző héten császári fogadáson volt, ahol az uralkodó „nagy elismeréssel beszélt Bánffy Györgyről”.³⁹ Másrészt beszámolt apósának a sok porcelán és üveg vásárlásáról, amelyekre sok pénzt elköltöttek, de mindent olcsón tudtak beszerezni, „amelyeket majd Mezőségen, a palotájukban fognak elhelyezni”.⁴⁰

Bánffy Jeanette nyitott szellemű, érdeklődő fiatal nő volt, aki francia nyelvtudását írásban is elfogadható stílusban ki tudta fejezni, s aki a közélet iránt is érdeklődött. A művelt fiatalasszony a gubernátor feleségének, Palm Jozefának német nyelvű udvarába érkezett, de amint láhattuk, apósával franciául levelezett. Bánffy Jeanette Csáky Rozáliának is írt Párizsból: zenei csemegékről, egy csodavirtuózról, s Chopinról.⁴¹

A Bécsben, az udvari körökben megfordult erdélyi arisztokraták megértették az előmenetel feltételeit és igyekeztek ehhez igazítani gyermekeik nevelését. Ezért töltötte az 1756–1765 közötti időszakot Bánffy Dénes és Barcsai Ágnes fia, Bánffy György is Bécsben, a Theresianumban. A bécsi képzés kezdeményezője az apa volt, aki világosan látta a császárvárosban szerzett tudás és a kapcsolatok jelentőségét. Az anyának elsősorban az oktatáshoz szükséges pénz előteremtése jutott, ezért is próbálta takarékosagra biztatni fiát. Az általa küldött levelekből tudjuk, hogy műveltsége alapján pontosan felismerte, hogy az annak tanulmányaihoz kért könyvek fontosak és értékesek, ezért igyekezett megszerezni azokat: „A Bethleniust, és Verböczit az Approbatákkal és Compilatákkal együtt küldöm, ezen Diligencen. Önként nem akartam beköttetni, hogy kötetted bé magad ott, máskönyveidhez képest, gustusod szerint”.⁴²

1794 májusában Jósika Antal kolozsi főispán a tanultság és a német nyelv tudásának fontosságát hangsúlyozta fiának, Jánosnak, Bécsből küldött üzenetében. „Édes Fiam, amint én itten a dolgokat látom, itten a szép tudományok nagy becsületbe vadnak, és a tudós embereket becsülik, de a mellett a leg tudósabb ember is, ha németül jól nem tud, tsak fél ember... Azért kedves fiam, ... javasolnám, hogy a német nyelvbe magadat gyalázzad, a német újságokat olvasd, és leg aláb minden héten németül is írj valamit.”⁴³

Jósika János bécsi ismertsége és kapcsolatai miatt bízza anyósa megözvegyülése után gondjaira két nagyobbik fiát. Bethlen Rozália császárvárosi tartózkodását is az a törekvése indokolta, hogy elősegítse fiú unokái nevelését. 1812-ben Jósika Samu (1805–1860) már járt Bécsben, akiről azt írta az anyja a másik nagyanyjának, Jósika Antal özvegyének, hogy Samu „látta a császárt

kancelláriai titkár tulajdona, akitől fia, Antal-Károly örökölte (1827-ben, apja halála után) a hercegi címet és a majorátust is. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/kilencedik-kotet-796B/palfy-csalad-erdodi-grof-es-herczeg-7A8D/a-a-detrekoi-vagy-herczegi-ag-7B0C/> (utolsó megtekintés 2022. 07. 17.) Bánffy Dénes, aki kiválóan tudott németül és Csáky József, aki franciául Wesselényi Miklóssal és Kendeffy Ádammal együtt Jósika Emlékiratában a bécsi bálók fő szereplői közé tartozott. Jósika maga kamarásként részt vett az udvari kamarabálokon is. Jósika Miklós: *Emlékirat* II. Szerk. György János, 123. <https://mek.oszk.hu/04900/04984/04984.htm> (utolsó megtekintés 2023. 03. 12.)

³⁹ Jeanette Bánffy József feleségével a császárnénál, Karolina Augusztánál (1816–1835) volt fogadáson, aki a sógornőjét szintén Bánffy Györgyről kérdezte.

⁴⁰ Bánffy család It. No. 1221.

⁴¹ Jósika hitb. It. No. 416. (1836–1845) Rozália egy Malfatti nevű bécsi orvossal is levelezett, akit utazásai során fel is keresett. Papp Klára: *Az erdélyi Csákyak*. Kvár 2011. 221.

⁴² Bánffy család It. No. 1188. Barcsai Ágnes levele Bánffy Györgynek Sárdról 1768. augusztus 12-én és Piskiből, 1768. szeptember 10-én.

⁴³ Jósika hitb. It. No. 400. Jósika Antal levele Bécsből Jósika Jánosnak 1794. május 8-án.

ebédelni egész pompával”.⁴⁴ Két évvel később a nagyanya elvitte a két Jósika fiút, Samut és Lajost (1807–1891) Bécsben a kancellárhoz is.⁴⁵

1823-ban Bethlen Rozália két unokájával, Samuval és Lajossal utazott Pestre, Esztergomba a primáshoz és Bécsbe. Samu apjának és anyjának számolt be bécsi kulturális élményeiről, amelyek elemi erővel hatottak rá. Beszámolójából végre azt is megtudhatjuk, mit láttak a színházban. „Itten a legfőbb látványosságok közé tartozik most az olasz opera, a mely mostani állapotjában minden ahoz értők ítélete szerint Európában a legelső. *Én igazán meg vallom, soha még ideám sem lehetett az éneknek azon tökéletességéről, a melynek szerencsémre többszer tanúja lehettem. A Prima Donna a Mme Catalanival*⁴⁶ *vetélkedő Mme Fodor úgy annyira megnyerte az idevaló publicumnak a szívét, hogy tapsolni az áriák között senki sem mér, nehogy leg kisebb hangja is veszteségbe menjen... Tegnap a Barbier de Seville (Sevillai borbély) játszódták, és a játék között 6-szor á kárpitónak le eresztése után 3-szor kiáltott ki.*⁴⁷

Jósika Samu pecsétje és a Jósika-címet mintázó családi pecsét⁴⁸

Jósika 1825 májusában bocsátotta ismét Bécsbe Bethlen Rozáliával a nagyobbik fiát, aki az Erdélyi Udvari Kancelláriára került szám feletti fogalmazóként, s apja nagyra értékelte ebben anyósa támogatását: „azok a jó anyai kezek viszik a nagyobb világnak veszedelmes sík mezejére is, amelyek a bölcsőjétől azelőtt korra vezették, nemcsak anyai szeretettel, hanem okossággal”.⁴⁹

⁴⁴ Jósika hitb. It. No. 141. Csáky Rozália levele anyósához, Teleki Mária-Josefához Branyicskáról 1812. november 21-én.

⁴⁵ Jósika hitb. It. No.552. Jósika János levele Kolozsvárról 1814. január 10-én.

⁴⁶ Catalaniról Jósika Miklós is elragadtatva írt, a bécsi kongresszus alatti Bécs leírásakor: „E nő igazi csoda volt az énekesnők közt.” Jósika Miklós: i. m. 3. kötet 119. <https://mek.oszk.hu/04900/04984/04984.htm> (utolsó megtekintés 2023.03.12.)

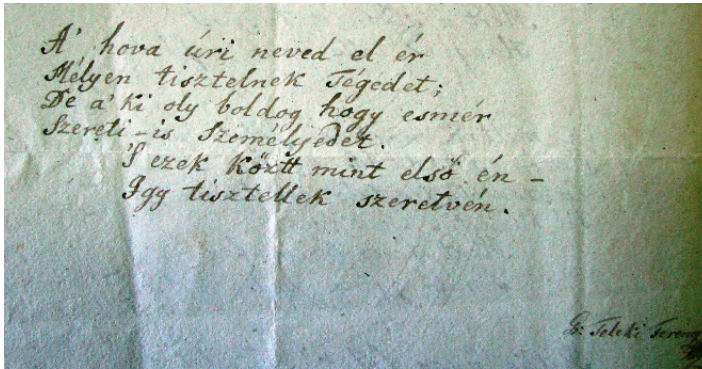
⁴⁷ Jósika hitb. It. No. 400. Jósika Samu levele apjához Bécsből 1823. márc. 15-én.

⁴⁸ Jósika hitb. It. No. 142.

⁴⁹ Uo. No. 147. Jósika János levele Kolozsvárról Bethlen Rozáliának 1825. május 11-én.

A gondoskodó nagyanya különösen elégedett volt Samu bécsi viselkedésével, aki „*dél után olvasással tölti idejét, este felé Theatrum előtt ... sétálni mégyen*”. Samu pedig mindig teljesítette otthon maradt családtagjai kéréseit, könyveket, képeket, kottákat vagy mustármagot küldetett nekik, anyjának pedig a kolozsvári ház tervét vizsgálhatta meg egy bécsi építésszel.⁵⁰

Bethlen Rozália egy Teleki Ferenc (1785–1831) költő és matematikus által írott köszöntést is levelei közé rejtett, amely már második házassága idején íródott, a legnagyobb tisztelet és hangján, kiemelve, hogy „*olgy szépen össze-egyezteted, Ez élet örömit a munkával. A föld sok ezer közül, Hozzád hasonlót nem szül!*”.⁵¹

Teleki Ferenc verse Was Sámuelné Bethlen Rozáliához

1832-ben már Csáky Rozália utazott legkisebb fiával, Jánossal – Jankerlivel, ahogyan otthon hívták – Bécsbe, ahol a fiút, kolozsvári tanulmányait folytatandó, kétévi tanulásra ott hagyta az „Academiában” (Academia Theresiana), ahol ezután főleg csak Samu tudta látogatni.⁵²

A tevékeny grófnő, Csáky Rozália 1822-ben, 1827-ben, 1829-ben is járt Bécsben. Az utóbbi út hozta el a császárné előtti tisztelgő látogatást, amely igen hosszúra nyúlt, s ahol a vendéglátó közbenjárásra kérte Jósika Jánoshoz: „igen kedvesen fogadtam, minden félekről tudakozódtam. Nem régen vett a Szebeni Apácáktól Instantiát, az Templom és Klostrom építése iránt, meg hagyta, hogy beszéljek véled, hogy lehetne segíteni...”. A császári audencián is volt, ahol vagy hetven várakozó között előresorolták: „megköszöntem Fiamhoz mutatott” különleges jóindulatát, s elmondta, hogy „egyedül az ő Felségek hív szolgálatjára, kötelességek teljesítésére igyekezünk vinni, bírni gyermekeinket...”.⁵³

1832-ben a színházba járás mellett nagy vásárlásokkal, megrendelésekkel töltötték az időt. Házasság előtt álló lányaik érdekeit képviselve írta Rozália a férjének: „becsületesen adjuk ki a két lányt, mert a fiakra eleget költünk”. Az asszony kb. 22 ezer forintot számolt kettőjükre, Pepire

⁵⁰ Jósika hitb. It. No. 400. Jósika Samu 1825–1826-ban írott való levelei.

⁵¹ Jósika hitb. It. No. 552. Teleki Ferenc „Gróf Vass Sámuelné született Behlen Rósalia ő Nagyságához”.

⁵² Academia Theresiana vagy Collegium Theresianum, amelyet Mária Terézia 1749-ben alapított, s amely a Favorita Palotában (Favoritenstraße) volt elhelyezve.

⁵³ Csáky Rozáliának szimpatikus volt Ferenc császár (1792-től német-római, 1804–1835 között osztrák császárként), jobban tetszett neki, mint I. Sándor. Jósika Miklós szerint azért, mert „császáribb, s több méltóság van benne, mint az orosz cárban”. Jósika Miklós: *i. m.* III. 127. <https://mek.oszk.hu/04900/04984/04984.htm> (utolsó megtekintés 2023.03.12.)

és Tonira – asztalneműeket, fehéreneműt, köntösöket, porcelánt, ezüst gyertyatartókat, bundára való rókát stb. vásárolt, mintegy 5700 forint értékben –, s ezenkívül számolta az ékszereket, összesen mintegy 33 ezer 50 forintot.⁵⁴

**Jósika Antónia báró Bornemissza Jánosné (1813–1879) portréja, olajfestmény
(Magyar Nemzeti Múzeum)**

1835 májusában „császárné palotás dámaja” ismét elment a császárhoz és a császárnéhoz is.⁵⁵ Takarékoságára utal, hogy előbb az ismerősöktől (Khevenhüllerné, Miskéné, Ötvesné) próbált a fogadáshoz öltözéket kölcsönkérni, mivel azonban kiderült, hogy „senki köntöse nem jó nekem... csak térdig érnek”, végül kénytelen volt csináltatni magának.⁵⁶

A sok bécsi út és a család tagjainak tisztségei erősítették a családtagokban az uralkodóházhoz való kötődést. Ugyanakkor az érdeklődés az uralkodó ház részéről is megnyilvánult. 1821-ben Thurnné – Bánffy Jozefa – hozta a hírt Csáky Rozáliának, hogy a „Császárné kérdezte, hogy a feredés használt-e néked?”.⁵⁷ A bécsi utak alkalmából az uralkodópár programjairól, az au-

⁵⁴ Uo. Rozália levele Bécsből 1832. október 1-jén, november 4-én és december 3-án.

⁵⁵ Ferenc császár 1835. március 2-án meghalt, fia, I. Ferdinánd osztrák császár néven 1835–1848 között uralkodott, s V. Ferdinánd magyar királyként már 1830. szeptember 28-án megkoronázták. A „jóságos” melléknévvel illetett császár felesége az olasz Savoyai Mária Anna császárné.

⁵⁶ Jósika hitb. lt. No. 401. Csáky Rozália levele Bécsből. Nem a hivatalos címzés, más írással Bécs, 1835. Jósika Jozefa (1810–1836. aug. 21.) férje Petrichevich Horváth János Miklós (1801–1865) tábornok volt. Nagy Iván: *Magyarország családai V.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/otodik-kotet-356E/horvath-csalad-szeplaki-petrichevich-nemes-es-baro-3B88/> (utolsó megtekintés: 2022. augusztus 2.)

⁵⁷ Jósika hitb. lt. No. 414. Jósika János levele feleségének, Rozáliának Kolozsvárról, 1821. március 25-én.

dienciák hangulatáról mindig írtak a levelekben, de a kötődésnek otthonuk berendezésénél is jelét akarták adni. 1841-ben a gorbói kastélyból írta Csáky Rozália a férjének, hogy két kép hiányzik a szobába, ezért „ha a császárné képit nem lehet megkapni, a megholt jó Ferenczünk képe jó lett volna...”⁵⁸

Csáky Rozáliáról készült rajz 1839-ből⁵⁹

A könyvek szeretete, vásárlása és olvasása a család mindennapjaihoz tartozott. A gorbói kastélyt saját birtokközponttá alakítani szándékozó grófnő a hálószobájában lévő almáriumban és a felső szobában őrizte a magyar, német és francia könyveket és almanachokat. Az újságok között ott találjuk a család tagjaitól maradt kéziratokat (pl. férje 1799-ben tett utazásairól), szótárakat, több verseskötetet, de „konyhakönyveket”, az ecet, a priznic készítésének vagy a római köveknek a leírását, többféle rajzot és portrékat (15–15), a „diéta és más nagy emberek portréi”-t, címereket (3) is.⁶⁰ Csáky Rozália is igen érdeklődő ember volt, aki nemcsak gyűjtötte,

⁵⁸ Jósika hitb. It. No. 101. Csáky Rozália levele férjének Gorbóról Bécsbe 1841. augusztus 19-én.

⁵⁹ Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára. Pákei Lajos-hagyaték. VII. B.–XVIII.

⁶⁰ A négyoldalas jegyzéket a Jósika hitb. It. No. 410. találjuk.

vásárolta, hanem főleg használta is szerzeményeit, amelyeket döntően elolvasásra, továbbgondolásra szánt, saját környezetének átformálását segítő. 1846 nyarán innen küldött könyveket Wesselényi feleségének, és újságokat (Erdélyi Hírlap, Budapesti Híradó) is, amelyeket a gróf igyekezett azonnal megköszönni.⁶¹

A grófnő sokszor tartózkodott Gorbón, ahol gazdálkodott, este pedig, ahogy ő írta férjének, „írok, olvasok, többek közt a 81-dik Híradót, 11-dik októberről. Van egy nevezetes dialógus benne, egy kellemes haza boldogító és egy oláh közt... Olvasd, ha lesz időd reá”.⁶²

Csáky Rozália nemcsak passzív befogadója volt a kultúrának, hanem nagyanyja imádságkönyveinek kiadója, gyakorlati ismereteket nyújtó könyvtárának mindennapi használója, a kolozsvári szegények támogatója, az „előskola” működtetője is. Többnyire Bécsben töltött utolsó éveiben császárméi támogatást szerzett vállalkozásaihoz, s 1850-ben bekövetkezett haláláig onnan irányította azokat.

The Viennese Travels of Transylvanian Aristocratic Women from the Point of View of Cultural Interest

Keywords: aristocratic women, correspondence, Viennese cultural life

In recent years I have been studying the correspondence of some Transylvanian noble families (Csáky, Jósika, Bánffy) regarding the second half of the 18th and the first half of the 19th century. The correspondence between the family members was mainly about changes in everyday life, but they also included everyday experiences and cultural interests. The letters always mentioned the trips and visits of family members, their visits to theatres, and so on. Reports on travels abroad form an essential part of the family correspondence.

In the 18th century, aristocratic women travelled to Vienna, the imperial city, as wives, daughters or widows, where they had the opportunity to become part of the social life and develop interests in culture. Prominent among them was the educated Countess Rozália Csáky, who used her contacts to support Transylvanian culture and her businesses.

⁶¹ A ROL Kolozs megyei Osztálya, Kolozsvár, A Wesselényi család zsidói levéltára, Nr. 140. Jósika Jánosné Csáky Rozália levelei Wesselényi Miklóshoz, valamint Jósika hitb. It. No. 416. Wesselényi levele Zsibóról 1846. június 24-én.

⁶² Jósika hitb. It. No. 401. Csáky Rozália levele férjének 1842. október 15-én.